

## Czingel Szilvia

# „Járványos” gondolatok

Nagy valószínűséggel az alábbi gondolatok soha nem születtek volna meg, ha nem csöppennek egy pár héttel még hihetetlennek tűnő, bár a kínai híradásokból sejthető világjárvány kellős közepébe. Még akkor sem gondoltam volna, hogy karanténban leszek és „amatőr” járványügyi szakértővé képezem magam, amikor az észak-olaszországi rokonok már napi szinten aggasztó történeteket közöltek arról, hogy hogyan változott meg az életük. Meséltek karanténról, a megszegőknek hatalmas pénzbírságokról, pánikról és rengeteg halotról, spájzolásról, vírustesztről, amin már akkor a család túl volt, két-három héttel jártak csak előttünk. Orvosok, biológus-virológusok a családban és a barátaim csak legyintettek, amikor kérdeztem őket, „ez csak kis sima influenzavíruska” – mondták, nem kell tőle tartani. Most lassan egy hónapja ülök a karanténban, és figyelem az embereket (antropológusbetegség) és persze magam. Bár a közösségi médiáról nagyon vegyesek a benyomásaim, az első, ami nagyon feltűnő, hogy mindenki hirtelen 24 órában ezeken a felületeken éli az életét. Online torna, jóga, kenyérsütés, pszichológiai tanácsadás, koncertközvetítések és sorolhatnám, igazi „kukkolda”, már a fél világ engedett betekintést a konyhájába, szobájába, teraszára és a lakás különböző helyeire. Hirtelen magam is a közösségi hálón találtam magam, és gyakran élem most ott a mindennapokat. Gondoltam, én is hasznossá teszem magam, eddig amúgy is inaktív voltam ezeken a felületeken. Írok rövid posztokat olyan dolgokról, amelyek engem is érdekelnek és hátha másokat is, természetesen „járványosat”, most ez a kurrens. Elsősorban az érdekelt, hogyan viszonyult a zsidóság a járványokhoz, legyen az kolera, tífusz vagy spanyolnátha. Milyen válaszokat adott ez a közösség egy ilyen krízishelyzetre? Természetesen volt, amikor aktívan tudott választ adni, és volt, amikor nem, ilyen volt a holokausz. A posztok egyik percről a másikra nagyon népszerűek lettek.

Így születtek a következő gondolatok is, egy fejtejtőre állt világban, és bízom benne, hogy az olvasót még energikusan és egészségesen találja.

### A ZSIDÓK KÉZMOSÁSÁRÓL

A zsidó élet törvényei, a *halácbá* szerint a zsidó embernek naponta többször is kötelező kezét mosnia. Reggeli felébredéskor a „Mode ani” reggeli ima elmondását követi a rituális kézmosás, amely megtisztítja az embert az alvás tisztátalanságától. A „kézmosás” parancsolata más helyzetben is előfordul, fölkeléstől függetlenül (étkezés előtt vagy vécehasználat után, tisztátalan dolgokkal való érintkezés, például temetőből való kilépés esetén). A rituális reggeli kézmosás módja: a jobb kezével emeli fel az ember az edényt és teszi a bal kezébe, először a jobb kezére önt a vízből, azután jobb kezébe veszi az edényt és önt vele vizet a bal kezére. Így önti le a kezét háromszor váltogatott kézzel, lehetőleg a csuklókig. Azután fontos megmosni az arcot, majd a száját is a benne felgyülemlett nyálkák miatt. Azt a vizet, mellyel kézleöntés megtörtént, tilos utána bármi másra felhasználni, mert a „tisztátalanság szellemének vize lett”, és olyan helyre kell kiönteni, ahol emberek nem járnak. Mosdás előtt nem szabad érinteni kézzel sem száját, sem orrot, sem szemet, sem fület, sem egyéb nyílásokat. Aki kenyeret akar enni, előbb meg kell mosnia a kezét.

Az ünnepek előtti nagytakarítás, vagy éppen a mosakodás, a tiszta fehérnemű, az ünneplő ruha felöltése mind kötelező eleme a zsidó ünnepi előkészületeknek. A szombatvárás elengedhetetlen része a test teljes megmosása és a fehérneműváltás.

A *Misna*, a rabbinikus irodalom legkorábbi fennmaradt műve megpróbálja definiálni, mikortól számít egy betegség járványnak és meddig egyszerű, egyedi betegségnek: ha egy 500 főnyi helységben három egymást követő napon három beteg meghal – akkor az már járvány.

A vallási törvények szigorú szabályai szerint élő zsidóság higiénikusabban élt, hiszen naponta többször is kezét mosott, és legalább hetente egyszer tetőtől talpig megfürdött. A rituális tisztálkodás valódi higiénés normák betartásával párosult, ami járványok idején különösen látványos volt. A zsidóság elkülönülése, a gettóknak élés mint kötelező szeparáció, azt eredményezte, hogy járványok idején kevesebben betegedtek meg a zsidó közösségekben. Ez jó okot adott arra, hogy bűnbakot lássanak a zsi-



Bergen-Belsenben felszabadult holokausztúlélő ápolása egy svédországi kórházban, 1945.  
Forrás: Centropa Alapítvány

dókban. Egy, a vérvádhoz hasonló vád terjedt járványos időszakban a zsidók ellen, a kútmérgezés vádjá, amely a középkor és az újkor folyamán rengeteg pogromra adott okot.

A víz és a levegő mérgezésével vádolt zsidó közösségek váltak a betegség elterjesztésének első számú felelőseivé. Ez jó okot adott az egész Európában fellángoló antiszemitizmus terjedéséhez. A járványos időszakok állandó kísérőjévé váltak a zsidók. Az első ilyen vád az attikai pestis idején merült fel. Thuküdidész görög történetíró munkájában olvasható először a víz- (víztározó-, kút-) mérgezési feltételezés, ami a kereszties hadjáratok idején a forrásmérgező szaracénok, később pedig a kútmérgező zsidók toposzában testesült meg.<sup>1</sup> A szándékos kútmérgezéssel megvádolt zsidókat járványok idején máglyahalállal büntették. „Ebben az időben mindenfelé összefogdosták, és megégették a zsidókat, javaik uraikra maradtak.”<sup>2</sup> 1348 telén és az azt követő évben szinte minden nagyobb városból maradt fenn híradás zsidók elleni pogromokról, Brüsszelsből, Freiburgból, Kölnből, Drezdából, Barcelonából. A zsidók elleni pogromok tömeges számának csak két pápai bulla kiadása próbált valamelyest gátat szabni, de a siker elenyésző volt. A legnagyobb méretű, járványos betegségből kialakult pogrom

Spanyolországban bontakozott ki ebben az évben, ahol a zsidó lakosság száma az egynegyedére csökkent. Philip Ziegler fekete halálról írt munkájában a következőképpen ír a zsidókról, mintha a pestis szándékos terjesztői lennének: „Sok kút vizét mérgezte meg a közeli emésztőgödörből beszívargó szennyvíz. A zsidók, akik az átlagnál nagyobb figyelmet fordítottak a higiénére, az ivóvizet kutak helyett inkább nyílt patakokból merítették. Ez a szokás, amelyen a szokásos körülmények között csupán csudálkoztak volna az emberek, a járvány miatt gyanússá vált.”<sup>3</sup>

A magyarországi pestisjárványról nagyon kevés történeti forrás maradt fenn. Az 1349-ben dúló pestis hatásai Magyarországon is rengeteg emberáldozatot követeltek. A kútmérgezés vádjá, mint a pestis társadalmi kísérőjelensége, és a zsidóüldözés is felütötte a fejét. Erről tudósít a jeruzsálemi Szent Sír lovagrend miechówi kolostorának krónikája.<sup>4</sup>

A rituális kézmosás kapcsán, a jelenlegi helyzetre utalva azonban azt is látni kell, hogy a kézmosás önmagában csak egyik eleme a járvány kisebb terjedésének. Az izraeli sajtóban számos cikk jelenik meg arról, hogy a koronavírusos betegek több mint 40%-a Jeruzsálem Mea Serim negyedéből, valamint a Tel-Aviv melletti Bnei Brak településről

kerül ki. Mindkét helyen ultraortodox haredi zsidók élnek. Hasonló jelenséget tapasztaltak New York egyes haszid zsidók lakta településein is. Ezek a közösségek ugyan igyekeznek a Tóra parancsait maradéktalanul betartani, tehát a rituális kézmosást és a többi tisztasági szabályt napi szinten gyakorolni, de nem veszik figyelembe a hatósági szabályokat. Felülbírálják a karantén szinte minden reguláját, és csak a rabbijaik vallási tanácsaiban bíznak. Hiába tilos esküvőt, temetést vagy éppen szombatfogadást és vacsorát tartani, ezek a közösségek nem vesznek erről tudomást. Továbbra is több száz fős temetéseket és esküvőket szerveznek, és nem tartják a javasolt 1,5-2 méter távolságot sem. A járványra inkább egy nagyon régi szokás felevenítésével reagálnak, ez pedig az úgynevezett esküvő tartása egy zsidó temetőben. A zsidó hagyomány szerint, ha az Úr jogos haragjában járvánnyal pusztít, a Mindenható haragját a jótékonyág bűnfeldozó és Istennek tetsző hatalmával kell kiengesztelni. Amikor pusztító járványok dühöngnek a vésszel szemben tehetetlenül álló emberiség sorai-  
ban, akkor a vallásos emberek adakozásából összegyűjtene-  
nek egy nagyobb összeget. Azután keresnek maguk közül egy szegény és árva lányt, meg egy szegény vagy beteg fiút és összeházasítják őket. Az esküvőt a holtak birodalmában, a csendes és porladó holtak között, a temetőben kell megtartani. 2020. március 19-én e szokásnak megfelelően, a haredi közösségek által lakott Bnei Brak temetőjében a koronavírus megfékezésére fekete hüpe alatt összeadtak egy szegény párt.



Vöröskeresztes nővér, 1920-as évek.  
Forrás: *Centropa Alapítvány*

## AZ ÖNKÉNTES VÖRÖSKERESZTES NŐVÉREK

A járványkérdés egy másik, de a zsidóságot is érintő aspektusa az önkéntességgel, pontosabban az önkéntes ápolással hozható összefüggésbe. A Nagy Háború idején és azt követő spanyolnátha tombolásakor számos jó módú keresztény és zsidó nő kötelezte el magát és lett önkéntes vöröskeresztes nővér.

A vöröskeresztes mozgalom ötlete Jean-Henri Dunant svájci üzletembertől származik. 1859-ben a solferinói csatánál, a környező lakosság segítségével csapatot verbuvált, akikkel a csatán maradt sebesültek gyógyítását ellátta. A mentőegységet vörös kereszttel jelölte meg, melynek ötletét azok a kamilliánus szerzetesek adták, akik a skapuláréjukon, vagyis a szerzetesi ruha fölött hordott felső kötényt ruhájukon vagy textilcsíkon vörös színű keresztet viseltek. Hivatalosan 1864-ben alakult

meg a Vöröskereszt Nemzetközi Szervezete. I. Ferenc József a Nemzetközi Vöröskereszt megalakulásának 50. évfordulójára díszjelvényt alapított hat osztállyal, elismerésül azon személyeknek, akik tettek a közegészségügyért és a közjótékonyágért. A Nemzetközi Vöröskereszt működését megelőző időszakban hazánkban már rövid ideig létezett és működött orvosi segítséget nyújtó betegápolói szervezet, a Honvédápolói Egylet.

1871–1873-ban Budapesten, 1885–1886-ban pedig Kassán hólyagos himlő pusztított. A közoktatásügyi miniszter Müller Kálmán orvost bízta meg iskolaorvosoknak szánt tanfolyamok megtartásával, melyek a közegészségtanra irányultak. A hivatásos és önkéntes vöröskeresztes nővéreképzés néhány kezdeményezését (például Pozsony, Kassa) követően, megalakult a Vöröskereszt Erzsébet Kórházához kapcsolódó Betegápolónői Intézet Budapesten. A Vöröskereszt Egylet esztergomi Simor





Feith Paula mint önkéntes ápolónő, Rákospalota, 1914.  
Forrás: Centropa Alapítvány

Kórháza szintén 1885-től működött. Kolozsvarott a Vöröskeresztes Kórházat és Betegápolónői Intézetet 1897-ben nyitották meg.<sup>5</sup> A járványok idején létre hozott kórházak mintájára jöttek létre vagy bővítették ki tevékenységi körüket a zsidó kórházak is. Zsidó kórházak Monarchia-szerte létesültek, az ország egyik legrégebben működő zsidó kórháza a sátoraljaújhelyi volt, amelyet a Hevra Kadisa alapított 1772-ben. Miskolcon az 1830-as évektől, Nagyváradon 1856-tól, Keszthelyen 1871-től állt rendelkezésre zsidó kórház a rászorulóknak. Freund Vilmos tervei alapján épült fel az öt pavilonból álló új Zsidó Kórház (Pesti Izr. Hitközség Közkórháza), az ünnepélyes megnyitó 1889 novemberében volt. A kórház Hatvány-Deutsch Sándor alapítványa révén 1895-ben szülészeti épülettel bővült. A korábbi pesti zsidó kórház 1842 és 1889 között, valláskülönbség nélkül, 30 ezer fekvő és 230 ezer járóbeteget látott el. Ezeknek a kórházaknak

jelentős szerepe volt a járványok idején is, ahol önkéntes ápolónők is részt vettek a betegápolásban.

A szervezett ápolónőképzés elindításával hazánkban elsőnek a Magyar Országos Segélyező Nőegylet foglalkozott, amely 1880-ban a nővérképzés és a betegápolónői kar rendtartásának kidolgozására a Nőegylet egészségügyi tanácsosait: Korányi Frigyeszt és Fleischhacker Viktort kérte fel. Elképzeléseik megvalósítója a Magyar Vöröskereszt szervezete lett, amelyhez 1881. május 16-án a Magyar Országos Segélyező Nőegylet is csatlakozott.

A Vöröskereszt hivatalos szervezetének az első nagy megmérettetése a Nagy Háború volt, azután pedig az 1918-ban kitört spanyolnáthajárvány. Mintegy 800 önkéntes nővér jelentkezett munkára. Az ápolónőket az *Orvosi Hetilap* támogatásával képezték ki, ahol megjelentek a hathetes képzés tananyagai. Míg a sebesült katonákat „szívesen” ápolták a nővérek, addig a járványos betegségben szenvedőkhöz alig akartak menni.

Az önkéntes nővérek közül sokan voltak zsidók. Ilyen önkéntes ápolónő volt Feith Paula, akiről a következőt tudjuk: „Édesanyám, Schosberger Józsefné szül. Feith Paula. Anyám Rákospalotán élt és 1914-ben jelentkezett önkéntes ápolónőnek. Az I. világháború alatt és után anyám egy katonai kórházban dolgozott Budapest mellett. Amikor a háború véget ért, a Vöröskereszttől arany kitüntetést kapott a munkájáért.”<sup>6</sup>

A spanyolnátha – a 20. század első nagy járványa – Magyarországon is óriási számban szedte áldozatait. A járvány jelentősen érintette a magyar zsidóságot is. „Gábor nagybátyámnak rövid, tragikus élete volt. 1914-ben kapta meg diplomáját a Műegyetemen, mint kultúrmérnök. Rövidesen bevonult, és egy műszaki zászlóalj tisztjeként, főhadnagyi rangban szolgált a harctéren. 1918-ban felküldték szívpanaszokkal a budapesti hadikórházba. Akkor dühöngött itt az úgynevezett »spanyolnátha« járvány, amely tömegesen szedte áldozatait. Gábor nagybátyámmal két nap alatt végzett ez az alattomos kór. Szegényt a katonai hősök parcellájába, a rákoskeresztúri zsidó temetőbe temették.”

„1919-ben meghalt anyám két testvére spanyolnáthában és a nagymamám attól kezdve teljesen padlón volt. Az életét szinte befejezte ezzel. Kórházban haltak meg. Ezért született a testvérem is meg én is otthon, mert anyámnak fiatal lány korában olyan élménye volt, hogy aki megbegy a kórházba, az ottmarad, soha többet nem jön ki.”

„Az első világháború idején Kárpátalján influenzajárvány tombolt, ahogy akkor hívták, a spanyolnátha. Munkácson minden nap emberek tömege betegedett meg influenzában, nagyon sok ember





szőr kiszökött onnan. Sokat civakodtunk vele. Hogy képzelik azt, hogy levágják a haját, hogy megy ő így be a szalonba – értetlenkedett. Ugye, manőken volt. Akkor ez óriási dolog volt. Mondtuk neki, hogy mire hazajössz, addigra megnő a hajad. Aztán letérdelt, úgy rimánkodott, de végül engedte, hogy levágják a haját. Az Éva nem kapta meg a tífuszt. Két hétig jöttünk haza Győrig, onnan pedig szénszállító vagonnal. Április tizenhetedikén a Vásárcsarnok előtt, mert a Kelenföldi pályaudvartól jöttünk, a Bartók Béla [akkor: Horthy Miklós] úton végig, szóval a csarnok előtt leültünk enni, mert nem bírtuk ki, olyan éhesek voltunk. A Dunaparton jöttünk végig, és én a Kossuth Lajos utcán keresztül jöttem a Károly körútra. Az Astoriánál jutott eszembe először az, hogy tulajdonképpen él-e a családom, egészen van-e még a ház, ahol laktam. Idejöttem a kapuhoz, a kapu zárva volt. Ugyanaz a házfelügyelő nyitott ajtót, aki akkor volt itt, amikor elmentem, és csak négykézláb tudtam felmenni az emeletre. Az édesanyám az ablaknál állt éppen, és nem tudott szóhoz jutni, mikor bejöttem a teraszra, és meglátott, csak visítani tudott. Apám nem nézett ki az ablakon, hanem odanézett órá, hogy miért visít, és csak akkor vette észre, hogy én jöttem meg. Anyám mindent levett rólam, hiszen tiszta tetű voltam, és megfürdetett, és mindjárt le is fektetett. A házban nagyon sok beköltöző volt, akiknek az elhagyott lakásokat kiutalták. Volt itt egy szanatóriumi főorvos, nem emlékszem a nevére, aki lejött megvizsgálni engem, és azt mondta, hogyha nem megyek el a Szent László kórházba fertőtlenítésre, lezárhatja az egész házat. Úgyhogy újra fel kellett öltöznöm, és el kellett mennem a Szent Lászlóba. Akkor még semmiféle közlekedés nem volt. Gyalog mentem. Az édesapám egy darabig elkísért, de félútról visszafordult, mert gyalog kellett visszajönnie. Volt egy tanulógyerek a bátyám üzletében, és az kísért el egészen a Szent László kórházig. Én azt hittem, hogy bemegyek, fertőtlenítenek és hazajövök. De bementem, bezárták a kaput, és nem engedtek ki. Alig volt víz a városban. A kádban olyan kevés víz volt, hogy alig tudtak fertőtleníteni. Matracok voltak a kórtermekben a földre letéve, de annyi tetű volt bennük, hogy el se hittem. Ezek mind táborból visszajött zsidók voltak, akik ott feküdtek, meg katonák, de a legtöbbjük deportálásból visszajött ember volt. Másnap engedtek csak ki, úgy, hogy értem jöttek, és jöttem haza.”<sup>8</sup>

Amikor a fél világ karanténban volt, a zsidó humor minden körülmények között ott volt a frontvonalban. A spanyolnátha idején *Az Ojság* című vicclap sietett jókedvre deríteni olvasóit. Az írás a „A spanyolnátha faji jellege – Mébely Lajos egye-

temi professzor úr idevágó kutatásai” címmel jelent meg a lapban 1927-ben.

„A rettenetes járvány, melyet tévesen még az orvosok is spanyolnáthának neveznek, valójában nem spanyol, hanem kimutathatólag zsidó eredetű. Rajta van a faj minden jellege. Első sorban is útlevel nélkül surran be az országba és legrövidebb idő alatt elterjed. Tűrhetetlen tolokodásával és tülekedésével minden régi bacillust kiszorít pozíciójából és politikában, színházban, tőzsdén, irodalomban egyedül ő érvényesül. Hangos tőle a sajtó. Akadnak zsidóbérenc orvosok, akik azt ajánlják, hogy szesz italokkal védekezzünk ellene, holott ez csak zsidó szeszgyárak malmára hajtáná a vizet. Alattomos. Zsidókat csak a numerus clausus arányában támad meg, hogy annál nagyobb erővel vessen magát a fajvédőkre. Csal. A zsidó világhegemonia ellenségeit ágyanak dönti és napokon át kínozza őket, hogy csak csurog róluk az izzadság. A súlyos testi sértéstől sem riad vissza. A legnagyobb történelmi nevetket sem respektálja és napokon át reszeli a torkukat. Már befurakodott parlamentbe is és több kiváló politikust levett a lábáról. Hazug. Nem felel meg a valóságnak, hogy spanyol eredetű, hanem igenis galíciai eredetű. Egy Spanyol-Náthán nevű zsidótól származik és állandóan lázas tevékenységet fejt ki a zsidókézből levő hőmérő kereskedelem felendítésére.”<sup>9</sup>

Azt nem tudom, hogy jelen esetben ki fog humorral reagálni és milyennel a koronavírusjárványra. A Facebookon azonban vannak már erre jelek.

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> *Járványos mindennapok történeti idők betegségei.* Kollokviumi anyag a 2015/16. 1. félévi *Bevezetés a történeti járványtanba.* c. ELTE BTK előadáshoz. Összeállította: Mende Balázs Gusztáv tud. fnt. MTA Régészeti Intézet. 22–32.

<sup>2</sup> Uo.

<sup>3</sup> Uo.

<sup>4</sup> Uo.

<sup>5</sup> *Magyar Közegészségügyi Kronológia 1867–1896.* Összeállította: Gazda István. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2017. 20–28.

<sup>6</sup> Interjú Schosberger Pállal. Az interjút Dina Schosberger készítette 2003-ban. Az interjú a Centropa Alapítvány tulajdona. <https://www.centropa.org/hu/biography/schosberger-pal>.

<sup>7</sup> Interjú Róth Lászlóval. Az interjút Ella Levickaja készítette 2003-ban. Az interjú a Centropa Alapítvány tulajdona. <https://www.centropa.org/hu/biography/roth-laszlo>.

<sup>8</sup> Interjú Endrei Istvánnéval. Az interjút Czingel Szilvia készítette 2006-ban. Az interjú a Centropa Alapítvány tulajdona. <https://www.centropa.org/hu/biography/endrei-istvanne>.

<sup>9</sup> *Az Ojság*, 1927. február 6. 6–7.